вопросы определения жанрово-родовой принадлежности послания, терминологические проблемы соотнесения жанра послания с эпистолой и стихотворным письмом. Характеризуются доминантные и факультативные признаки, которые определяют жанровую специфику послания.

Ключевые слова: поэтический род, лирический жанр, послание, эпистола, диалогическая организация, адресат.

Nazarets V. M. Theoretical problems of the message genre gender belonging

The theoretical reflections of the message genre in the works of Ukrainian and Russian specialists in literaturev of XIX – XX centuries are systematized and summarized. The specifidc inter-genderal nature of the artistic semantic of the message genre being and its suitability to interact with other lirical genres are analysed. The debatable problems of the message genre and gender belonging, terminological problems of the message genre with epistle and versified letter correlation are investigated. The dominant and facultative characteristics, which determine the message genre specific are characterised.

Key words: poetic gender, lyrical genre, message, epistle, dialogic organization, addressee.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2012 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Галич О. А.

УДК 82. 0

Д. С. Тищук

АСОЦІОНІМ ЯК ТРОП: СПЕЦИФІКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПРИРОДИ

Стан розвитку сучасної літературознавчої науки детермінується всеохопністю інтерференції сентенцій інших наукових дисциплін, що робить характер досліджень в континуумі белетристики більш науковим, глибоким, довершеним. Показовим в окресленому вище контексті є дослідницький дискурс асоціоніма, тропа метафоричної природи з потужним проявом публіцистико-соціального елемента. Глибинне занурення в теорію асоціонімності в цілому засвідчує закономірну зміну вектору досліджень вчених-літературознавців від тяжіння до нонсенсу до

дійсно ґрунтовного осмислення сутності тропа як цілісного естетичного утворення.

Отже, метою нашої статті є показ інтелектуальної природи асоціоніма як тропа, ґенеза наукового вивчення якого уможливлює спробу презентації такого підходу (на матеріалі прозових творів І. Роздобудько та Г. Тарасюк).

Джерельну базу дослідження становлять праці М. Бахтіна [1], У. Еко [10], В. Розіна [5], Т. Холодної [8], Т. Гоббса [2] тощо.

Асоціонім – це троп філософічного змісту на метафоричній основі, що реалізується в художній творчості через перехід загальної назви у власну (графічно – через використання великої літери) та виконує роль стимулятора читацького осягнення твору із залученням власного життєвого досвіду, знань з проекцією на реалії сучасного життя.

Естетична самобутність асоціоніма як тропа продукується автором через свідоме наділення загальних назв особливим змістом (у вимірі окремо розглянутого художнього твору), розуміння якого дає змогу читачеві осягнути ідею твору, авторський задум.

Як процес механізм розуміння асоціоніма передбачає первинне існування загальнозрозумілого поняття, значення якого міститься в певному слові; мистецьку інтерпретацію цього значення письменником; вміщення слова, перетвореного на троп, у контекст художнього твору; зіткнення тропа, який формально є загальновідомим словом, із свідомістю читача. Доцільно наголосити на винятковості ролі автора в породженні асоціоніма, оскільки саме автор – носій напружено-активної єдності завершеного цілого, цілого героя та цілого твору, трансгредієнтного кожному окремому його моменту [1, с. 14]. Один з найталановитіших вчених сучасності У. Еко в праці „Структура, що є відсутньою. Вступ до семіології” представив модель передачі інформації опосередкованим шляхом за допомогою приймача. „Джерелом інформації виступає відправник, який, визначившись, що саме він хоче сказати, починає говорити в мікрофон; мікрофон перетворює звуки голосу на інші сигнали, що передаються каналом зв’язку в приймач, який, в свою чергу, перетворює звуки на артикульоване мовлення, яке чує адресат” [10, с. 35]. Стосовно тлумачення змісту асоціоніма читачем подібна перетворювальна функція реалізується через залучення ресурсів мислення людини.

В історії філософії перша рефлексія мислення належить Арістотелю. Давньогрецький філософ визначав мислення як поняття, що „його сутність є відмінною від чуттєвого сприйняття, що йому водночас властиві як уява, так і складання суджень” [5, с. 125]. Навіть від початків наукового дослідження мислення акцентується увага на його цілісному характері, який знаменує взаємодію емпіричного та наукового, значеннєвого, як ключовій властивості мислення як процесу. „Мислення, від сприйняття і навички до понятійного та рефлексивного мислення, має

на меті об'єднання значення, а будь-яке значення передбачає зв'язок між означаючою та означеною сферами" [4, с. 178]. У структурі асоціоніма такими сферами виступають зміст загального значення, трансформований авторською свідомістю, та результат рефлексії сприйнятої читачем інформації.

„Інтелектуальна здібність людини визначається як індивідуально-своєрідна характеристика особистості, що є умовою успішності розв'язання певного завдання (проблеми): здатність розкривати значення слів, знаходити протиріччя в проблемній ситуації, формулювати новий підхід у вивченні певної предметної області" [8, с. 138]. У процесі трактування асоціоніма читачем-реципієнтом функціонують процесуальні, конвергентні та дивергентні властивості інтелекту.

„Процесуальні властивості інтелекту характеризують елементарні процеси переробки інформації, а також операції, прийоми та стратегії інтелектуальної діяльності. Призначення конвергентних здібностей – вміння комбінувати в різноманітних варіаціях елементи проблемної ситуації та власних знань. Дивергентні здібності (креативність) – це здатність породжувати безліч оригінальних ідей у нерегламентованих умовах діяльності" [8, с. 139 – 141]. Наприклад, смислоутворювальним тропом в романі Г. Тарасюк „Храм на болоті" є асоціонім Храм. Для розуміння глибини авторського творчого ходу читач має, по-перше, усвідомити з епіграфу, що ідея твору перебуває в концептуальному полі реалій та сентенцій, пов'язаних із Чорнобильською трагедією, по-друге, співвіднести власні знання про Чорнобиль з естетичним виміром роману; по-третє, зробити висновки щодо пам'яті про жахи квітня 1986 року для українства в цілому та кожного громадянина осібно.

Питання про природу та рівень інтелектуальних здібностей людини перебуває в полі уваги зарубіжних вчених вже тривалий час, що не є випадковим, адже виняткова роль інтелекту в осягненні дійсності – це факт, що не підлягає спростуванню. Мистецький твір є особливим витвором фантазії однієї особистості, яка спрямовує своє дітище оточенню, суспільству, світу. Розуміння сутності художнього твору, в процесі якого тропи виконують таку ж важливу роль як система образів, вимагає від читача консолідації певного пласту знань, помножених на суб'єктивні естетичні вподобання, прагнення, бажання, переконання.

Проблема інтелектуальності літературної комунікації загострюється з огляду на пріоритет авторської креативності як висхідної позиції творчості. За концепцією американського дослідника Т. Торранса, „креативність – це здатність до загостреного сприйняття недоліків, пробілів у знаннях, дисгармонії тощо. Творчий акт містить в собі відчуття складності, пошуків, рішень, виникнення та формулювання гіпотез стосовно відсутніх елементів, перевірку та переперевірку цих гіпотез, можливість їх модифікації" [9, с. 300]. Кожен представлений в дискурсі художнього твору троп позначений креативністю як ознакою

єдності автора і твору, що детермінує подібний зв'язок відповідно читачеві і твору.

Якщо креативність позначає творчий аспект розумової обробки сприйнятої читачем інформації, до здатність людини до роздумування обумовлює асоціювання сприйнятих з текстів творів сентенцій безпосередньо з внутрішнім світом читача. Цікаву дефініцію роздуму знаходимо у Т. Гоббса. „Роздум – це підраховування (складання та віднімання) зв'язків загальних імен з метою відзначити та означити власні думки" [2, с. 31]. Щодо естетичної сутності асоціоніма не можемо не звернути увагу на наступну тезу Т. Гоббса. „Одне загальне ім'я застосовується для багатьох речей через їх подібність в контексті певної якості, тоді як власне ім'я викликає в пам'яті лише одну річ, загальне ж викликає будь-яку з цих багатьох речей" [2, с. 24]. Асоціонім, який за формою є трансформованим у власну назву загальним ім'ям, стимулює процес роздумування в читача в окреслених тропом семантичних межах, проте робота думки реципієнта має не змикатися в одній крапці, а актуалізувати систему набутих раніше знань і життєвого досвіду для роз'яснення спочатку одного аспекту ідейного змісту твору, згодом – сутності твору в цілому, а в стадії апогею сприйняття – провести паралелі між власним внутрішнім світом та актуальними реаліями життя.

Для показу продуктивності використання сучасними вітчизняними письменниками асоціоніма як концептуального тропа розглянемо засоби образності, представлені в романі І. Роздобудько „Ґудзик" та прозових творах Г. Тарасюк (романі „Сестра моєї самотності" та новелі „Бермудський трикутник").

Роман І. Роздобудько „Ґудзик" описує життєві колізії актриси Єлизавети, закоханого в неї оператора Дениса та її доньки Ліки, яка за іронією долі покохає чоловіка, серце якого крається від нерозділених почуттів до її матері. Життєва драма героїв – у жорстокій правді: Ліка випадково дізнається про ставлення чоловіка до матері, Єлизавета відчуває провину за ненавмисно понівечене життя доньки, чоловік розуміє, що назавжди втратив єдину жінку, яка кохала його по-справжньому.

Письменниця через асоціоніми натякає читачеві на природу внутрішніх зламів головних героїв твору. Біль Єлизавети, талановитої та амбітної актриси, красивої жінки, яка прагне особистого щастя, – у неможливості підкоритися нищівній радянській системі відбору до елітного мистецького кола: „Усе, що викликало захоплення та ейфорію на початку, тепер гнітило її. Поволі стихали найчесніші голоси, а СИСТЕМА продовжувала існування. Вона нагадувала Лізі пісковий годинник: перевернеш – і знову сиплеться, тільки у зворотний бік… І Ліза вирішила пливти за течією" [3, с. 92]. Жінка зсередини руйнувалася думкою про те, що жертва заради кар'єри – її принципи, переконання, прагнення, зрада яким означала самовбивство усього живого та справжнього в собі, в тому числі – й непідробного щастя

материнства. Асоціонім СИСТЕМА уособлює деструктивний для справжнього митця характер у сфері культури радянського часу.

Життя Дениса – одвічне роздвоєння: почуття до Лізи і ставлення до Ліки, прагнення здійнятися професійними сходами та усвідомлення того, що твій талант непотрібен суспільству. Нерозділене кохання грає з чоловіком у злий жарт, адже він руйнує людське життя, а сам протягом свого земного існування весь час картає себе. Герой відвертий сам із собою: „Навіть тоді, коли мені ХОТІЛОСЯ йти до неї, я змушував себе звертати в „Суок" чи в сауну або взагалі – йшов ночувати до когось в майстерню. Це неподобство тривало доти, доки я раптом зрозумів: це все непотрібне! Адже Ліка жодним чином не протестувала проти моїх проявів свободи, не сприймала їх, як бунт…" [3, с. 112]. Він переконує себе, що молода дружина – це дійсно його людина, але хворобливе тяжіння від цього не зменшується: „Я трохи хвилювався, ніби вона й справді була маленькою дитиною. Але з кожним застебнутим ґудзиком в мені піднімалася ледь чутна хвилька радості, що вона їде, що я зможу побути сам, СПРОБУВАТИ побути сам, без неї" [3, с. 121].

Безумовно, найдраматичніший образ роману – Ліка. Дружина, жінка з щирою дитячої душею, вона йшла за покликом серця, відчайдушно бажаючи розчинитися в коханому чоловікові, щоб робити його щасливим і самій зростати від цих шалених відчуттів і у творчому, і в особистісному планах. Лейтмотив ідейної концепції образу Ліки полягає в ідеї приреченості образу по-справжньому талановитої молодої жінки, якій для повноцінного гармонійного життя потрібні творчість і кохання, що перебувають у стані перманентної взаємозалежності та взаємодоповнюваності. Втрата одного з двох частин цілого неминуче веде до загибелі цього цілого – так само й Ліка зазнала трагічне моральне спустошення, дізнавшись про почуття чоловіка до матері.

Ліка, під час розмови з чоловіком, пояснює йому: „До зустрічі з тобою мене гнітила власна безпорадність. Мені казали, що я добре малюю, і майже вірила в це. Але потім я зрозуміла: якщо не бути ВЕЛИКИМ художником, краще не бути ним узагалі! Можна втішатися тим, що робиш щось „для себе". Але, як на мене, це смішно!" [3, с. 108]. У тропі відчувається емоційне піднесення героїні, бажання реалізуватися в мистецтві, та протилежне закладено в наступний асоціонім: „Я ж цитувала про себе слова Мандельштама, з якими він колись звернувся до своєї дружини: „А хто сказав, що ти ПОВИННА бути щасливою? Справді – хто?" [3, с. 201]. Ліку вбито: вона не думає про творчу реалізацію, дівчина втратила сенс життя і не бачить перспектив для подальших внутрішнього просування вперед.

Таким чином, асоціоніми, представлені І. Роздобудько в романі „Ґудзик", філософічні, екзистенційні та ліричні водночас.

У новелі „Бермудський трикутник" Г. Тарасюк представляє класичний любовний трикутник: він, вона, дружина. Старіючи синхронно з плином часу, він болісно роздумує над причинами

регресивної зміни життєвого вектору. Одним з аргументів є такий: „І все тому, що, як ніхто, знав, що то за нутро справжнє у тих демократів і патріотів, в отих деформованих вилупків Системи… І що ж – його забули в ту ж мить, як він вимкнув телефон, що зовсім легко при перенасиченому новими, різномастими „героями" в інформаційному просторі" [6, с. 141]. Система асоціюється із жахливим моральним занепадом часу переходу від радянського режиму до демократичного, коли за бортом життя опиняюся по-справжньому вірні та розумні люди, які не мають можливості повернути своє становище.

Роман Г. Тарасюк „Сестра моєї самотності" посідає особливе місце у творчому доробку письменниці. Цей твір сповнений драматизму, внутрішнього надриву, автобіографічних сентенцій.

Сюжет та ідейно-проблематичний мікрокосм роману розгортається навколо головних героїнь – Олександри Рибенко-Ясінської та Лариси Орленко. Долі цих жінок були абсолютно протилежними, але нескінченно пов'язані ірреальним зв'язком: Олександра уособлювала слабкості людини на шляху до слави, а Лариса була стоїком у найкращому розумінні цього слова, першій небеса подарували вміння знаходити вигоду для себе в будь-якій ситуації, іншій – справжній письменницький хист.

ВЕЛИКОЮ ЖІНКОЮ вважала себе Олександра. Ось що вона думала про себе: „…З батьками тобі неабияк поталанило. Тож недаремно на віддяку судьбі чотирнадцятою заповіддю в кодексі ВЕЛИКОЇ ЖІНКИ вписана християнська: шануй батька свого і матір свою…" [7, с. 16]. ВЕЛИКА ЖІНКА – асоціонім, що відкриває авторський погляд на призначення жіноцтва у світі; троп засвідчує докорінну зміну ролі жінки в суспільному поступі, проте, в контексті ідейного змісту роману та реалій сучасного життя асоціонім ВЕЛИКА ЖІНКА має більш глибокий експліцитний зміст. Г. Тарасюк навмисно так говорить про героїню, велич якої не узгоджується традиційним уявленням про доброту, дружбу, чесність, порядність. Читач, побачивши образ та асоціонім, має розставити акценти у свідомості щодо переоцінки ролі жінки в сучасному житті взагалі.

Проаналізувавши окремі асоціоніми жінок-письменниць І. Роздобудько та Г. Тарасюк, ми дійшли до певних висновків. Процес розуміння асоціоніма потребує від читача обізнаності з історією нашої країни та соціально-економічної специфікою становлення передуючих актуальним реаліям сьогодення етапів становлення державності; розуміння жіночої психології; здатності до саморефлексії як гаранту глибинного сприйняття літературного твору. Мозок читача має вибудувати безліч асоціацій та асоціативних ланцюжків вже окреслених поданим автором у творі посилом для того, щоб асоціонім не залишився банальним художнім перетворенням загальної назви на власну через маніпулювання шрифтом, а сприймався як засіб образності в літературному творі, що підтверджує не лише його мистецьке

призначення, але й феноменальну здатність впливати на мозок людини, поєднуючи при цьому особистісне із літературним.

Окреслена вище тема наразі є перспективним напрямом наших подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин ; [сост. С. Г. Бочаров; текст подгот. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина ; примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова]. – М. : Искусство, 1979. – 424 с. **2. Гоббс Т.** Сочинения : в 2 т. / Т. Гоббс. – М. : Мысль, 1991 – Т. 1. – 1991. – 731 с. **3. Роздобудько І.** Ґудзик / І. Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2008. – 222 с. **4**. **Пиаже Ж.** Избранные психологические труды. Психология интеллекта. Логика и психология / Ж. Пиаже. – М. : Просвещение, 1969. – 659 с. **5. Розин В. М.** Мышление (методологический и психологический дискурсы) / В. М. Розин // Мир психологи. – 2001. – № 1. – С. 121 – 128. **6. Тарасюк Г. Т.** Ковчег для метеликів : новели / Г. Т. Тарасюк. – Луцьк : ВАТ „Волинська друкарня”, 2009. – 500 с. **7. Тарасюк Г. Т.** Сестра моєї самотності / Г. Т. Тарасюк. – К. : Освіта України, 2010. – 322 с. **8. Холодная М. А.** Психология интеллекта. Парадоксы исследований / М. А. Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с. **9. Хрестоматия** по общей психологии. Психология мышления / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. В. Петухова. – М. : Изд-во Минск. ун-та, 1981. – 400 с. **10. Эко У.** Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко ; перев. А. Г. Погоняйло, В. Г. Резник; ред. М. Г. Ермаков. – М. : ТОО ТК „Петрополис”, 1998. – 432 с.

Тищук Д. С. Асоціонім як троп: специфіка інтелектуальної природи

У статті досліджено механізм функціонування асоціоніма як тропа в контексті його інтелектуальної природи на матеріалі прозових творів Ірен Роздобудько та Галини Тарасюк. У роботі проаналізовано думки вчених щодо сутності мислення людини, особливостей та структури інтелекту. Вивчено роль інтелекту читача в процесі здійснення художньої комунікації. Асоціонім – це троп, естетична функція якого реалізується лише за умови активної роботи свідомості читача.

Ключові слова: асоціонім, мислення, інтелект.

Тыщук Д. С. Ассоционим как троп: специфика интеллектуальной природы

В статье исследован механизм функционирования ассоционима как тропа в контексте его интеллектуальной природы на материале прозаических произведений Ирен Роздобудько и Галины Тарасюк. В работе интерпретированы идеи ученых относительно сущности мышления человека, особенностей и структуры интеллекта. Изучена роль интеллекта читателя в процессе осуществления художественной

коммуникации. Ассоционим – это троп, эстетическая функция которого реализуется только при условии активной работы сознания читателя.

Ключевые слова: ассоционим, мышление, интеллект.

Tuschyk D. S. Associonim as trope: specific of intellectual nature

In this article research the mechanism of associonim as a trope in the context of it's intellectual nature on the base of prose art's by I. Rozdobydko and H. Tarasyk. In the work interpret the ideas by academics relatively essence of human's thinking, peculiarity and structure of intellect. Learning the role of reader's intellect in the process of realization of art communication. Associonim is a trope, which aesthetic function implement only in condition of active work of reader's consciousness.

Key words: associonim, thinking, intellect.

Стаття надійшла до редакції 05.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Галич О. А.